

ROSLEPS KAPELLS HISTORIA

Rosleps kapell 2006

1932

1978

1987

2001

Rosleps kapells historia

Göte Brunberg

Förhistorien

Det nuvarande Rosleps kapells förhistoria går tillbaka åtminstone till 1600-talet. Ett motiv för att anlägga ett kapell på platsen låg i Nuckö församlings geografiska utsträckning – den stora kyrkans avlägsna läge på Nuckö (som då ännu var en ö) och svårigheten att komma dit. Av detta framkom ett starkt behov av hjälpkyrkor. Under 1600-talet byggde man sådana på Odensholm, i Roslep och i Sutlep.

I Roslep byggdes ett träkapell. Som kapellets byggnadsår har nämnts såväl 1627 (i Carl Fr. W. Russwurms "Eibofolke"), 1629 som 1699. Det sista året gäller för ögonblicket som det "officiella". Det kan ändå ha funnits ett ännu äldre kapell på platsen. I Estlands konstmuseum finns nämligen bevarade två träskulpturer från Rosleps kapell – Sankta Anna från cirka år 1500 och Sankt Göran från cirka 1520. De kan ha ärvts från ett okänt katolskt kapell på platsen.

I samband med att det nuvarande stenkapellet byggdes revs det dåvarande träkapellet i Sutlep och Rosleps träkapell flyttades dit (se fotot nedan). Sutleps kapell flyttades sedan 1971 till friluftsmuseet Rocca al Mare i Tallinn.

Det nya kapellets plats

Med största säkerhet ligger dagens Rosleps kapell på samma plats som det gamla träkapellet. Ett helgat markområde förkastade man inte och en djup tradition förändrade man inte med lätt hand. Det starkaste bandet var säkert sambandet med Rosleps kyrkogård, som första gången omnämns år 1719. Det är därför mindre troligt att man radikalt ändrade kapellets plats när man byggde det nya stenkapellet. Exakt hur man gjorde under tiden som det nya kapellet byggdes vet vi inte. Flyttade man först bort träkapellet till Sutlep för att frigöra platsen eller använde man det ända till dess att det nya kapellet var klart? I det senare fallet måste

Sutleps kapell (Rosleps gamla träkapell) 1976.

Foto: Suitsutare

platserna vara förskjutna i förhållande till varandra. Men det finns, åtminstone i teorin, en tredje möjlighet – man byggde det nya kapellet på det gamlas plats, runt och över detta, och använde det gamla kapellet så länge som det var möjligt. Sutleps träkapell rymms nämligen inom det nuvarande kapellets väggar. Värt att uppmärksamma är dessutom att vigslar skedde i Rosleps kapell även under byggnadstiden – fyra par 1834 och två par 1835.

Byggandet av det nuvarande kapellet

Byggandet av det nuvarande kapellet påbörjades troligen 1834 och det var klart 1835. Den som bekostade uppförandet var förvaltaren ("amptmannen") på Rickul godset Mathias Rösler. Om detta vittnar texten på den stentavla som tidigare var placerad i kyrksalens nordvästra hörn: "År 1835 har Mathias Rösler genom Guds nåd och bistånd utaf egna medel låtit uppbygga detta Tempel. Han var född i Roslep by på Irjas ställe och war Inspector på Rickholts Herregård." Samma årtal fanns även på tornets vindflöjel, som har återfunnits i rasmassorna. Del i tillkomsten av det nya kapellet kan också baronen Gustaf Wilhelm Taube ha haft. År 1844 nämner han att "jag har nyligen låtit bygga ett nytt kapell under Rickuls herrgård".

Mathias Rösler föddes den 11 januari 1778 på Irjasgården i Roslep. Familjenamnet Rösler tog han från namnet på hembyn. Enligt legenden skall han ha varit kalfaktor till en baron Taube när denne drog ut i ett krig under de första åren av 1800-talet. Baronerna skall då ha lovat Rösler att om han kom tillbaka helskinnad från kriget så skulle Rösler få bli förvaltare på godset. Rösler dog den 6 december 1872 i den vid den tiden högst anmärkningsvärda åldern av nästan 95 år.

Namnen på de ansvariga byggmästarna fanns på en tavla vid predikstolen: snickaren Johan Klingberg (1783-1855) från Bergsby Hinos, målaren Anders Åberg (1789-1849) från Spithamn Vad, muraren Anders Söman (1779-1852) från Enby Klås Ambros och fogden Johan Treiberg (1799-1857) från Ölbäck Kro (se fotot nedan). Tavlan finns nu i minneskapellet.

Tavlan med namnen på byggmästarna.

Foto: L. Kitsel 1978

Att man inte hade obegränsade ekonomiska resurser att lägga på kapellbygget visar både planlösningen och valet av byggmaterial. Planlösningen var enkel: altarutrymmet avskildes inte och sakristian fick inget eget rum. Kapellet fick ett torn i väster med fyrkantig planyta, med en sida som var mycket smalare än kapellets gavel. Taket täcktes med vass, detta är senare (1865) omnämnt i kyrkans inventarier. Murarna lade man i lager med blandat natursten och kalksten. Tegel användes mycket sparsamt. Som bindemedel användes ler- eller kalkbruk, något som också det pekar på att man inte hade så gott om pengar.

Ändå sparade man inte när det gällde tornet. Tiden kände till flera eleganta och samtidigt billiga torntyper men förebilden för Rosleps kapells byggmästare verkar ha varit Nuckö kyrka.

I interiören gav grundplanens enkla uppdelning som resultat en ljus salkyrka, vars helhet inte bröts av något enda element som markerade gränserna för mellan församlingen och altarrummet.

Inredning

Kapellets största egenart och värde var flera typmässigt sällsynta inredningsdetaljer. Johan Klingbergs kombination av predikstol och altare till en enda enhet i salens mittlinje är inte känd från någon annan plats i Estland (i Sutleps kapell gjorde han en liknande kombination). Hur han kom fram till denna lösning vet man inte. Altarbordet placerades omedelbart framför predikstolen innanför en altargård med en halvcirkelformad balustrad. Som sakristia tjänade ett utrymme till vänster om altaret (sett från kyrksalen), som avgränsades av en manshög vägg. På träbänkar på ömsidor om en mittgång fanns det 425 sittplatser.

År 1863 fick kapellet sin första kända orgel, som man 1905 ersatte med en som donerades av baronen Gustav Woldemar Taube. Orgeln var placerad på en läktare vid kapellets västra vägg.

Kapellet hade två klockor. Den stora, som härrörde från det gamla kapellet, göts 1695 av den kände mästaren Christoffer Grubbe i Tallinn. Bland hans andra arbeten kan nämnas klockorna i Hapsals domkyrka

Interiörbild, troligen från början av 1930-talet.

Foto: SOV:s arkiv

(1688) och Nuckö kyrka (1694). Den mindre klockans ursprung är okänt. Båda klockorna försvann under sovjettiden mot ett okänt öde.

Reparationer och ombyggnader

Kapellet bestod uppenbarligen utan större byggnadsmässiga förändringar fram till början av 1900-talet. År 1913 skänkte baron Taube ett tak av förzinkad plåt till kapellbyggnaden och tornet. Den ursprungliga orgelläktaren, som hade varit lika bred som mittgången, breddades och kompletterades med sidoläktare. På 1930-talet gjorde man en dörr på platsen för det södra fönstret på den östra gaveln. Uppenbarligen ersatte man då den fiskbensmönstrade söderdörren med en ny spegeldörr. Man fräschade upp interiören, bland annat lades det till en mörkfärgad panel på väggens underdel och innertaket täcktes med ny brädfodring. I samband med att den svenske kronprinsen Gustaf Adolf besökte kapellet 1932 sattes en minnestavla upp. Smärre reparationsarbeten gjordes även under förberedelserna inför kapellets 100-årsjubileum 1935.

Församlingslivet

Kyrkoherden i Nuckö höll högmässa i Rosleps kapell en gång i månaden. Övriga gudstjänster leddes av lekmän, av vilka Mats Schönberg från Ölback Kolsve var en av de mest uppskattade. Organist var under flera årtionden den kände spinnrocksmakaren, "Rockdislarn", Johan Klingberg från Bergsby Hinos.

År 1930 fick kapellförsamlingen en egen präst, den unge svenske prästen Sven Danell. I sin bok "Guldstrand" har han på ett målande sätt beskrivit livet i bygden och hur det var att verka som "modern" präst i en församling där det religiösa livet präglades av en gammaltestamentlig fromhet. Det var inte alla som uppskattade att han spelade fotboll med pojkarna!

Kyrkoföremål räddas till Sverige

Under andra världskrigets sista år flydde eller förflyttades nästan samtliga församlingsmedlemmar till Sverige. I samband med överflyttningen 1944 riktade den svenske riksantikvarien Sigurd Curman en uppmaning

Kapellets 100-årsjubileum 1935. Sittande i mitten är ärkebiskopen Hugo Bernhard Rahamägi och stående bakom honom Sven Danell.

Foto: SOV:s arkiv

till de estlandssvenska församlingarna att kyrkböcker och kyrkoföremål skulle föras över till Sverige. På ett okänt sätt hämtades ett antal av Rosleps kapells kyrkoföremål och följde med en av skonaren "Juhans" sista resor till Sverige.

Bland föremålen kan nämnas en nattvardskalk, tillverkad 1691 av Gabriel Lübkem i Reval och en oblatask och paten i silver, tillverkade i början av 1700-talet av guldsmeden Wolter Marten Dreier i Hapsal (se fotot nedan).

Föremålen deponerades på Historiska museet i Stockholm. Depositionen hölls till en början hemlig för att Sovjetunionen inte skulle kunna kräva tillbaka föremålen. De har visats för allmänheten vid två tillfällen: 1976 och 2003. Nuckö kommun har önskemål om att de nu skall återföras till kapellet.

Förfallet

De flesta av dem som flyttade in i de tomma gårdarna i bygden var lutheranska ester från andra delar av Estland och från gränstrakterna på andra sidan av Peipussjön. Under de första åren av sovjettiden kunde man fortfarande hålla gudstjänster i kapellet, den sista kända 1949. Följande vår stängdes kapellet.

I början av 1970-talet var kapellet byggnadsmässigt fortfarande i gott skick, men vandalisering av interiören hade påbörjats. I huvudsak hade bänkarna förstörts men det mesta av inredningen bestod. Från denna period är det känt att fornminnesskydds- och museitjänstemän besökte kapellet. Det verkar som att det enda resultatet av deras besök blev några fotografier. Någon insats för att rädda inventarierna verkar man inte ha gjort. (Det har på senare tid visat sig att privatpersoner har räddat några delar, bland annat dopfunten).

På foton från 1978 är situationen mycket dystrare (se fotot på framsidan och nedan till höger). Istället för ett kapell kan man redan kalla det för en ruin. Takplåtarna på den västra sidan är borta (stulna), takbjälklaget har ruttnat, yttertaketets bärande delar och innetaket har sjunkit in. Inredningen är förstörd och utspridd, endast orgelläktaren har ännu hållit emot. Putsen har fallit bort på den undre delen av tornet och

Paten, nattvardskalk och oblatask från Rosleps kapell.
Foto: Nils Lagman

murbruket har vittrat bort mellan stenarna. I samband med en storm, troligen samma år, rasade tornet och drog med sig en del av kapellets västra gavelvägg.

Ruinens tillstånd 1987 framgår av fotot på framsidan. Kvar finns bara murarna och en del av taket vid den östra väggen. Kyrkogården är igenväxt med träd, buskar och sly.

Konservering och upprustning

Efter det att tidigare ordsbor på den första resan till området 1989 fick se kapellets eländiga tillstånd, bildades en arbetsgrupp, Rickulgruppen, med uppdrag att och rusta upp kapellet och kyrkogården. Den insamling som startades fick ett stort gensvar och pengarna räckte till flera projekt under de kommande åren. Genom Sven Kuinberg i Estland fick man kontakt med byggföretaget Harju KEK, som 1990 fick i uppdrag att konservera ruinen mot fortsatt förfall. Det gjordes genom att man lade betongblock på murarnas ovansidor för att regnet inte skulle tränga ner i murarna. Man rustade även upp taket vid kapellets östra gavel. Det gamla bårhuset rustades upp och fick nytt tak och gjordes till minneskapell. Med hjälp av frivilliga krafter i Estland rensade man kyrkogården från buskar och sly.

Om Rickulgruppen inte hade utfört konserveringsarbetena och kapellruinen hade fått fortsätta förfalla, så hade det med största säkerhet inte funnits några murar kvar att basera det återuppbyggda kapellet på.

Som en ny detalj kom 1992 en fristående klockstapel, ritad av Ingvald Dyrberg och tillverkad i Estland av Henn och Igar Klippberg. Klockan göts av Bergholtz gjuteri i Sigtuna. Samma år invigdes en minnessten över dem som hade mobiliserats under andra världskriget och inte kommit tillbaka. En minnessten restes även över bygdeskalden Mats Ekman, "Ätsve-Mats". Allt detta bekostades av Rickulgruppen med insamlade medel.

Genom en donation från en privatperson kunde Rickulgruppen också under mer än tio år bekosta skötseln av kyrkogården.

På Hembygdsföreningens initiativ återuppbyggdes 2002 delvis den västra gavelväggen.

Interiör mot orgelläktaren 1978.

Foto: L. Kitsel

Återuppbyggnadsprojektet

Tanken på återuppbyggnad av kapellet väcktes 1997 av den nu framlidna Gurli Schönberg Fyhr från Spithamn och hennes make Per-Erik Fyhr. En arbetsgrupp inom Hembygdsföreningen bildades, där även representanter för Nuckö kommun och Estniska Lutherska kyrkan ingick, och insamlingar startades.

Hembygdsföreningen beslutade ett par år senare att inte aktivt delta i projektet. Dels var man rädd för att föreningen skulle råka ut för ekonomiska åtaganden, dels fanns det många medlemmar som var motståndare till ett återuppbyggande. Det gällde främst äldre personer med minnen från det gamla kapellet – "det blir ändå inte kapellet som jag minns det".

Nuckö kommun, som nu hade blivit ägare av kapellet, bildade år 2002 en arbetsgrupp för återuppbyggnaden med Gurli Schönberg Fyhr, Per-Erik Fyhr och Ivar Boman som svenska medlemmar. Projektet kunde finansieras genom att Gustav VI Adolfs fond för svensk kultur skänkte totalt 675 000 SEK och att kommunen år 2005 fick cirka 4 miljoner EEK från EU:s strukturfond.

Återuppbyggnadsarbetet påbörjades under hösten 2005. Entreprenör var byggnadsfirman Resteh OÜ från Hapsal och arkitekt var Katrin Etverk.

Kapellet stod klart hösten 2006 och öppnades vid en tacksägelsegudstjänst den 15 oktober.

Jämfört med det gamla kapellet har några smärre ändringar gjorts i interiören. Orgeln, som har skänkts till kapellet av Kalmar församling, står inte på orgelläktaren utan på golvet vid dörren på den östra gaveln. Orgelläktaren har heller inga sidoläktare. Belysningen erhålls från armaturer och kristallkronor i taket.

Genom en insamling bland Hembygdsföreningens medlemmar 2007 har kapellet fått två nya klockor med elektriskt drivverk. Klockorna är gjutna hos Petit & Gebr. Edelbrock i Tyskland och har inskriptionen "Skänkt år 2007 till Rosleps kapell av forna församlingsmedlemmar och deras efterkommande".

Interiör mot östra gaveln med sakristia, predikstol, altare, dopfunt och orgel.

Foto: Göte Brunberg

Kyrkogården

Till vänster när man kommer in från den södra porten "Ölbäckporten", ligger den så kallade tyska kyrkogården. Där ligger begravda medlemmar av släkten Taube, som har ägt Rickul gods ända sedan 1704, och deras speciellt förtjänta underlydande, som Mathias Rösler med hustrun Magdalena Elisabet.

Söder om kapellbyggnaden ligger den traditionella gravgården som har använts under seklernas gång. Fram till 1800-talet användes troligen bara träkors som inte har bevarats till vår tid. På 1800-talet började man använda stenkors och, i ännu nyare tid, även järnkors.

På 1920-talet började man även begrava på den norra sidan av kapellet. Där har man fortsatt att begrava under sovjettiden och även i nutid.

Ett förtjänstfullt arbete att dokumentera och märka ut gravarna gjordes 1990 av Ingvald Dyrberg och Hjalmar Stenberg. Ingvald Dyrberg gjorde en ritning av kyrkogården och förteckning över gravarna med uppgifter om typ av kors och inskrifter på korsen. Många mässingsplåtar på järnkorsen hade blivit stulna under sovjettiden, vilket försvårade arbetet att identifiera gravarna.

Numera är kyrkogården även dokumenterad av Nuckö kommun. Karta och förteckning över gravarna kan erhållas från kommunens hemsida.

"Amptmans" gravkammare

Den som besöker Rosleps kapell kanske undrar vad det är för något som ser ut som en ingång till en jordkällare, som ligger några meter från ruinens sydöstra hörn. Det är resterna av den gravkammare som Mathias Rösler lät uppföra åt sig.

Varför blev han då begravd på den "tyska" kyrkogården och inte i den gravkammare som han hade låtit bygga? Jo, enligt sägnen skall han vid ett tillfälle ha inspekterat gravkammaren och funnit den full med ormar och då beslutat att där ville han inte ligga begravd!

Röslers gravkammare.

Foto: Eva Heyman